

ŞANLIURFA'DA AŞİRET DÜZENİ VE TARIMSAL YENİLİKLERİN BENİMSENMESİ

Yaşar AKTAŞ¹

ÖZET

Aşiret düzeni yeterince araştırılmamış bir alandır. Bundan dolayı da GAP'ta yapılan araştırma sonuçları gerçeğe yakın bir biçimde açıklanamamaktadır. Bu çalışmada Şanlıurfa'da egemen olan aşiret düzeni, toplumsal ekonomik, dinsel, eğitim özellikleri bakımından çözümlenerek içinde bulunulan değişim ve evrimleşme süreci ortaya konmaktadır. Aşiret yapısı ile tarımsal yayım çalışması arasındaki bağlantının gösterilmesi ve buna ilişkin çözüm yollarının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çıkarım ve önerileri aşiret düzeni ve tarımsal yayım çalışma yöntemi olmak üzere iki noktada toplanmıştır.

Anahtar sözcükler: Oymak, aşiret, evrimleşme, Tarımsal Yayım

Tribal System and the Adoption of Agricultural Innovations in Sanliurfa

ABSTRACT

Tribal system in a field which has not been searched enough yet. Thus, results of the researches on GAP (South Eastern Anatolia Project) region couldn't be explained in a realistic manner. In that study, continuing change and evaluation process of tribal system dominating in Sanliurfa is proved by analyzing in terms of social, economical, religious, educational characteristics. It is aimed to point out the relationship between tribal system and agricultural extension work as well as to develop solutions related to that. Inferences and suggestions are gathered on two points as tribal system and agricultural extension working method.

Key words: Tribe, feudalism, evolution, agricultural extension

1. KAPSAM VE AMAÇ

Yığınsal iletişim araçlarında feodal ilişkiler ve aşiret düzeninin güncel tutularak abartılmasına karşın bu alanda üniversitelerde yapılan bilimsel araştırmaların azlığı duyumsanan bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bilimsel bilgi eksikliği, aşiret düzeni bulunduğu GAP'ta yürütülen yeniliklerin benimsenmesi ile ilgili araştırmalarda (Özçatalbaş 1994;Gürgen ve ark. 1996 vb.) araştırılıp incelenen konu ile oymak düzeni arasında bağlantı kurulamadığından elde edilen veriler gerçeğe yakın açıklanamamaktadır. Bu çalışma, araştırmalardaki bu eksikliğe bir katkı olarak düşünülebilir.

Özellikle sayfa sınırlaması nedeni ile aşireti tüm özellikleri ile ayrıntılı olarak betimlemek ve çözümlenmek olanaklı değildir. Bu çalışmada, aşiret düzeninin

önemli toplumsal, ekinsel, dinsel özellikleri tarımsal yayım çalışması özellikle yeniliklerin benimsenmesi açısından çözümlenmesi ve buna ilişkin çözüm yollarının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Böylece kuramsal ve tarımsal yayım uygulaması konusunda ip uçları elde edilebilmesi olanaklaşacaktır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Birinci derecede materyali, Şanlıurfa'nın on ilçesinde 105 köyde 210 denekle "buğday tarımının çevreye etkisi" konusunda yapılan anket çalışması sırasında yapılan gözlemler, aşiret ileri gelenleri ile olan sözlü görüşmelerden sağlanan bilgiler oluşturmuştur. Bu bilgiler temelinde aşiret yapısı çözümlenmiştir. İkincil materyal olarak aşiret konusunda varolan az sayıdaki literatürden yararlanılmıştır.

¹ Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi tarım ekonomisi bölümü, ŞANLIURFA

3. KURAMSAL TEMEL

Araştırma olgusuna bir *bakış açısı* ve *yönlenme* sağlamak için kuramsal bir temel gereklidir. Bu araştırmanın kuramsal temelini Albrecht'in (1969;1980) geliştirdiği *konum işlevsel yaklaşımı oluşturmaktadır*. (Situational-functional approach). Yeniliklerin benimsenme ve yayılmasında davranışı temel alan bu yaklaşım iki noktada aşağıdaki gibi özetlenebilir.

a) Yeniliğin yayılma sürecindeki etkenlerin birbiri ile olan ilişki ve etkileri yayılma sürecinde sabit değildir. Tersine süreç esnasında, etkenler gücünü yitirebilir ya da tümünden ortadan kalkabilir ya da yeni etkenler ortaya çıkabilir. Değişim sürecinin akışı, bu etkenlerin birbirini karşılıklı etkilemesinin sonucundan oluşacaktır.

b) Yayılma sürecinde hangi etkenin etkili olduğu, sorusu baştan belirlenmeyip, tersine yeniliği benimseyen bireyin özgül koşullarının çözümlenmesinden elde edilmektedir. Birey içinde yaşadığı toplumsal çevre ile sürekli bir etkileşim içindedir. Yeniliği benimseyen bireyin, toplumsal çevre bağlantısında, kendi **sübjektif konumunu** algılama ve değerlendirme biçimi, yenilikle ilgili davranışını doğrudan etkilemektedir. Birey ve çevresi, birbirini karşılıklı olarak etkileyerek zayıflatabilir, güçlendirebilir ve değiştirebilir. Bireyin bulunduğu konumu öznel algılamasında, yalnızca güncel veriler değil, bireyin deneyimleri, beklentileri, bilgi düzeyi, sunulan bilginin ve sonuçlarının etkisi ve toplumsal yaptırımlar belirleyici olmaktadır. Bundan dolayı her birey, konumuna göre, çevreyi değişik algılar. Özetle davranış, bireyin öznel olarak algıladığı toplumsal çevre ve kendi fiziksel-psikolojik özelliklerinin bir işlevidir.

4. BULGULAR

Bulgular, aşiret düzeninin temel özelliklerinin çözümlenmesini, yapısal evrimleşme ve değişimi kapsayacaktır. Bu bağlamda, "aşiret" kavramı yerine Türkçe

olan "oymak" kavramı kullanılacaktır. Çünkü aşiret kavramı, Türkçe Sözlüğe (1974) göre, Arapça'dan gelmekte ve Türkçe'de "oymak" anlamına gelmektedir.

4.1. Aşiret Düzeninin Temel Özellikleri

Oymak yapısı, üç özellik temelinde aşağıda sunulacaktır.

4.1.1. Toplumsal Ekinsel İlişkiler

Şanlıurfa'da oymaklarla hiçbir ilişkisi olmayan köylerin yanı sıra çoğunluğu irili ufaklı yaklaşık 30 oymağa bağlı köyler bulunmaktadır. Şanlıurfa'daki oymaklar, konar göçerlik özelliğini evrimleşme sonucu yitirmiştir. Oymak, boy (kabile) ve ailelerden oluşmaktadır. Oymağın büyüklüğü, boy sayısı ile bağlantılıdır. Oymakta belirleyici olan akrabalık, *kan bağları*, soy sop ilişkileridir. Yabancılar oymağa alınmamaktadır. Bir köy bir boydan oluştuğu gibi birden çok boy da bulunabilir. Bir boy, birden fazla köyden de oluşabilir. Bu büyüklük oranına bağlıdır. Oymak ve boyun ayrı ayrı başkanları olabilmektedir. Oymak başkanlığı, irsidir; babadan oğla geçmektedir (Beşikçi, 1969). Kimi oymaklarda, kimi boylar yönetimi geleneksel olarak ellerinde tutmaktadır (Kleff, 1985). Oymak olmak sayıca kalabalık olmak ve vurucu güç yeteneği ile bağlantılıdır. Şanlıurfa'da oymakların çoğunluğu, başkanının soyadı ile örneğin Bucaklar, İzollar gibi anılmaktadır.

Oymak ileri gelenleri, oymağı diğer oymaklara karşı korur; kendi köylerinde toprağın işlenmesinde mensuplarına öncelik tanır, barınma, beslenme, geçimini ve can güvenliğini sağlar. Bu da üyelerde tembellik yaratarak inisiyatif geliştirmeyi önlemektedir. Bu bir anlamda kaderciliği de **k ö r ü k l e m e k t e , b i r e y l e r i** edilgenleştirmektedir. Özünde oymakta "birey" diye bir kavram oluşmuş da değildir. Oymak vardır, birey yoktur. Ayrıca, devlet kurumlarında (Jandarma, mahkeme, kaymakamlık vb.) oymak bireylerin işlerinin görülmesini sağlar. Bu içte ve dışta oymak üyelerinin korunup gözetilmesi, bireylerin

oymağa bağılılığı kanalı ile oymak yapısının yeniden güçlenmesini üretir. Oymak başkanlarının, oymak mensupları üzerindeki bu belirleyici rolünden dolayı kamu kuruluş ve kurumları katında büyük prestijleri bulunmaktadır.

Feodal yapı değişiminden önce her oymağın *ortak* bir toprağı vardı. Her aile kendine verilen bu toprağı işlerdi. Ancak tapu kadastro ile birlikte oymak ileri gelenleri toprakların aslan payını kendi mülkiyetlerine geçirmişlerdir. Böylece büyük toprak mülkiyeti oluşmuştur. Topraksız oymak mensupları, ekonomik durumlarından dolayı oymağa ve oymak başkanına bağlanmaktadır. Küçük ve orta işletme sahibi oymak mensuplarının bu bağılılığı, tarımsal yeniliklerin benimsenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Oymak mensuplarında oymağa ait olma, kan bağıının olması ve himaye edilme nedeninden dolayı hala gücünü koruyan bir “*bizlik*” duygusu oluşmuştur. Bu durum, bireylerin oymak başkanlarına sadakatini, özellikle siyasal tercihler konusunda, çok daha fazla güçlendirmektedir. Çoğunlukla sadakat körü körüne sürmektedir. Ancak oymak mensubu birey, bununla onur duymakta, kendini, kimliğini bulmaktadır. Çünkü oymak dışındaki toplum, o bireye bu onuru sunmamaktadır. Böylece sıradanlıktan kurtularak kendini onurlu bir insan konumunda duyumsamakta ve dahası bundan toplumsal-ekonomik kişisel yarar sağlamaya çalışmaktadır.

Kan bağı nedeni ile oymakta *büyük aile yapısı* egemendir. Çok evlilik oymak düzeninin tipik bir özelliğidir. Tüm kararlar ailenin en yaşlısı erkek tarafından verilmektedir. Kızlar ve oğullar, büyüklerine karşı saygılı ve sadıktırlar. Onlar, babaya, oymağa, oymak başkanına sadakat, saygı ve itaat ile derinden bağılıdır. Baba ve oymak yöneticilerine kesinlikle itiraz edilmez.

Bu niteliği ile Şanlıurfa'daki oymaklar erkek odaklıdır. Kadınların eğitim düzeyi ve toplumdaki konumu son derece düşüktür. Her türlü işi yapan bir iş ve çocuk doğurma makinası gibi görülmekte ve özellikle Harran

Ovası'nda bir meta gibi alınıp satılmaktadır. Ailede alınan hiçbir karara katılmamaktadırlar. Bu durum, evrimleşme sürecinde önemli bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da yayım örgütünün, *kadın etkenine* önem vermesi gerektiğini imlemektedir.

Şanlıurfa köylerinde kahvehaneler bulunmamaktadır. Bunun yerine muhtarın ya da oymağın ileri gelenlerinin *köy odaları* vardır. Her türlü iletişim, bu odalarda gerçekleşmektedir. Başka deyişle boy ve oymak yöneticileri, hem iletişimi yönlendirebilirken, hem de kolaylıkla denetleyebilmektedirler. Yeniliklerin benimsenip yayılmasında bu odalar, önemli işlevsel bir anlama sahiptir.

Hoşgörü, hukukun üstünlüğü gibi alanlarda oymağın kendi kuralları vardır. Oymak mensupları, haksızlığa maruz kaldıklarında hak hukukunu oymak başkanında aramaktadırlar. Görüşülen oymak ileri gelenleri, Şanlıurfa'daki devletin sunduğu *güvenlik ve hukuk* sisteminin iyi işlemediğinden bu işlevi üstlendiklerini dile getirmişlerdir. Ancak bunun için de devletin güvenlik, hukuk sisteminin işlememesi için gerekenin de yapıldığı özellikle belirtilmelidir.

Köyde yaşayan bu insanlar, yalnızca birbirine karşılıklı yardım ederek, destek olarak akrabalık temelinde bir erinç içinde yaşamamaktadır. Ancak oymak toplumunda kuşku, rekabet, *çelişki* ve çatışmalar da vardır. Bu, özdeş oymak içinde bile kan davasına neden olabilmektedir. Bu olgunun temelinde çoğunlukla toprak sorunu bulunmaktadır.

Oymak ilişkilerine dayanmayan büyük toprak ağalığı, oymakların da etkili olduğu evrimleşme sürecinde toplumsal ekonomik varlık ve etkilerini özellikle Harran Ovası ve Ceylanpınar'da yitirmiştir.

Yukarıdaki betimlemeden, şu çıkarıma varılabilir: Oymak; kendine özgü hukuk anlayışı olan siyasal, toplumsal, dinsel yanı ağır basan, erkek odaklı, feodalite kalıntısı, ekinel bir kurumdur. Sıkı bir denetim ve dayanışma temelinde gücünü korumaktadır.

4.1.2. Dinsel İlişkiler

Dinsel yapı üzerindeki bilgiler, kırsal değişim stratejilerinin biçimlendirilmesi için çoğunlukla önemli bir etkidir. Feodal toplumunda toplumsal ve ekin sel yaşamı belirleyen dinsel ilişkiler, oymak mensuplarının oymağa, başkanına sadakat ve bağlılığını yeniden üretmek ve sağlamlaştırmak için oymak ileri gelenlerince bilinçlice kullanılmaktadır. Şanlıurfa'da geniş yığınları etkileyen iki şeyh bulunmaktadır. Bunların karar ve görüşleri tartışılmazdır. Onların oymak başkanları ile ilişkileri çok sıkıdır.

Hemen her köyde bir cami, mescit varken, bir okul olduğu söylenemez. Oymak üyeleri, Kuran'ı okuyup anlayacak öğrenim düzeyine sahip değildir. Bu özellik, bilgisizliğe dayanan dinsel yapının oymak yönetimi tarafından yeniden üretilmesi için bulunmaz bir durumdur.

Köylüler, içinde buldukları mahrumiyet koşullarından kurtulmak için gerekli olan anapara (sermaye), toprak ve bilgiye sahip değildir. Oymak yönetimi, çıkarı olmadığı konularda esirgeyiciliğini ve desteğini çekebilmektedir. Bundan dolayı ekonomik durumu kötü olan bu az topraklı üreticiler, kesintisiz bir dayanışma içinde değildir. Her zaman tasvip ve kabul görmemektedir. Yaşamsal temel gereksinimleri güvence altında değildir. Bu insanlar, acımasız iklim ve doğa koşulları ile savaşmak, oymak yöneticilerine karşı olan görevlerini yerine getirmek, ailesini geçindirerek hayatta kalmak zorundadır. Ancak yoksulluk nedeni ile bunların gerçekleştirilmesi zordur. Bu zor yaşam koşullarında İslam dini, onlara manevi huzur, umut, dayanak sunmaktadır. Hiç olmazsa, öbür dünyada Cennet'e gidebilmeyi garantilemektedirler. Köydeki yaşam, İslam dininin yüzeysel olarak kuşaktan kuşağa aktarılmış olan ilke ve kurallarına göre biçimlenmektedir. Bu, oymak mensupların *yaşam biçimi* olarak nitelenebilir. Oymak bireyleri genellikle, yaşam için en gerekli olanla yetinmektedir. Ancak oymak mensuplarının, oymak yönetimine karşı itaat

ediyor izlenimini vermeye çalıştığı ileri sürülebilir. Bu mantık sürdürülürse, oymak bireyleri, oymak yönetimine bir karşı koyma duygusu içinde ve onlarla bir çelişki içinde yaşadığı çıkarımına varılabilir. Bu, özellikle boy içinde ikide bir parlayan gerilimlerde kendini dolaylı olarak dile getirmektedir. Yukarıda değinildiği gibi, kan davası, yalnızca oymaklar arasında değil, oymak içerisinde de olabilmektedir. Oymaklar arasındaki kan davası, bir yandan onur, erdem sorunu, diğer yandan oymak bireyleri arasındaki gevşeyen ilişki ve bağları sıkılayan ve bireyleri günlük ekonomik ve toplumsal sorunlarından uzaklaştıran bir düzenektir. Köylülerin çoğunluğu, bu varolan koşullar nedeni ile bir değişim için risk üstlenmekten çekinmektedir. Bu özelliklere, tarımsal yayım çalışmasında özen gösterilmeli ve buna uygun bir çalışma biçimi oluşturulmalıdır.

Şanlıurfa'da çoğunluk sunnidir. Bir Alman araştırmacı (Kleff, 1985) şöyle bir çıkarıma ulaşmaktadır: "Sunni İslam inancındaki köylüler, daha çok törelere, değiştirilemeyen normlara, dini ve siyasal makamlara bağlı olarak duyumsamaktadır." Ancak bu, yukarıda sunulan yaşam biçiminin bir görüntüsüdür. Bir neden değil, tersine bölgedeki koşulların bir sonucudur.

4.1.3. Öğrenim Durumu

Öğrenim düzeyi, yeniliklerin benimsenmesini etkiler ve öğrenme süreci için yararlı ip uçları verir. Oymak toplumunda, genel olarak öğrenim düzeyi çok düşüktür. İlkokul diploması olanların büyük çoğunluğu dışarıdan girdikleri sınavla bunu almışlardır. İlkokul diploması, özellikle kentsel yaşam için kaçınılmaz bir önkoşuldur. Ayrıca okulların, dışarıdan diploma alınmasını da özendirdiği bölgede yaygın biçimde söylenmektedir. Bu ilkokul çıkışlıların bilgisi, basit okuma ve yazma üzerine çikamamaktadır. Az topraklı ya da topraksız oymak mensuplarının çocukları, ailelerine tarımsal üretim sürecinde yardımcı olduklarından okula düzenli gidememektedir. Buna karşılık oymak

yöneticilerinin çocukları, en iyi devlet ve özel okullarında öğrenim görmektedir. Yönetici ve oymak mensuplarının çocuklarının öğrenim düzeyi arasında bir uçurum vardır. Oymak yönetiminin de bunu değiştirmek için bir eğilimi yoktur. Oymağı yöneten her aileden en az bir Ziraat Mühendisi bulunurken, araştırma sırasında, oymak mensupları içinden yüksek öğrenim yapana rastlanmamıştır.

4.2. Oymak Toplumunda Yapısal Evrimleşme ve Değişim

Yapısal değişim, bir yandan oymağı zayıflatan, diğer yandan oymak yapısının bilinçli sürdürülebilirliğini sağlayan toplumsal ve siyasal dinamiklerin bir sonucudur. Bu, iç ve dış dinamikler olarak iki bölümde ele alınabilir.

a) İç Dinamikler

- Şanlıurfa kırsalında altmışlı yılların sonuna değin görece egemen olan ortaçağ ilişkileri oymağın kendi iç dinamiği ile evrimleşme sürecine girmiştir. Oymak yöneticileri, çok geniş topraklara sahip olmalarına karşın tarımın mekanizasyonuna görece 1920'lerde başlayıp 1950'lilerde tamamlayan Türkiye'nin batısındaki büyük toprak sahiplerine göre, daha düşük bir yaşam düzeyine sahiptiler. Bu farkı gidermek ve kazançlarını artırmak amacı ile altmışlı yıllardan itibaren tarımın mekanizasyonu süreci başlatılmıştır.

- Şanlıurfa'da nüfus artma oranı (% 3,7) Türkiye ortalamasına göre neredeyse iki kat daha yüksektir. Yüksek nüfus artışı ve diğer etkenler kırdan kente yoğun göç sonucunu doğurmuştur. Kentsel yaşamla birlikte, oymağa bağlayan ekonomik bağımlılık gevşemiş ve oymak mensuplarının görece özgür birey olma ve bireyleşmesi yolunda bir gelişim, bir evrimleşme süreci başlamıştır. Kentte iş bulma ile birlikte kendi çocukları daha düzenli ve iyi bir öğrenim görme olanağını yakalamıştır.

- Az topraklı ve topraksız oymak mensuplarının Türkiye'nin diğer bölgelerine mevsimlik işçi olarak gitmeleri, orada gördükleri tarımsal yöntem ve yeniliklerin

benimsenmesinde olumlu etkilemektedir. Ayrıca bu, toplumsal evrimleşmeye de katkı sağlamaktadır.

Bu iç dinamiklerle gerçekleşen evrimleşmeye ek olarak dış dinamiklerle gerçekleşen bir evrimleşme süreci vardır.

- 1970'li yıllarla birlikte altyapı tesisleri devletçe geliştirilmiştir. Örneğin önceleri kente gelme, yol ve ulaşım aracı yokluğu nedeni ile ancak eşek ve at sırtında olanaklı iken kentler, son yıllarda ilçeler dahası il ile köyler arasında dolmuş, otobüs bağlantıları sıklaşmıştır. Doğrudan Gelir Desteği de parasal olarak varolan oymak yapısını güçlendirmekte ve tarıma yatırım yerine tüketimi özendirilmektedir.

- Yine bu kapsamında Birecik ve özellikle Atatürk Barajı'nın yapımı sonucu baraj gölü altında kalan köylerden Şanlıurfa'ya yoğun göç olmuştur. Yoğun göç, bir yandan oymak ilişkilerini zayıflatırken, diğer yandan ortaçağ oymak özelliklerini Şanlıurfa kentine taşımıştır.

- Yıgınsal iletişim araçlarının etkisi ve önceden kestirilemeyecek bir hızla cep telefonu kullanımı son yıllarda artmıştır. Bu yeni durum, değişik yaşam biçimlerini ve özgür iletişim olanağını oymak mensubuna sunarken, oymak yöneticileri tarafından denetimini de kolaylaştırmaktadır (Aktaş, 2000).

- Siyasi partiler, yerel ve ulusal seçimlerde adaylarını güçlü olan oymaklar arasından belirlemektedir. Çoğunlukla da bu adaylar seçilmektedir. İktidar partisinde olmasalar da kendi oymaklarındaki ekonomik, siyasal ve toplumsal iktidarlarının sürdürülmesi ve güçlendirilmesi sağlanmaktadır. Oymak mensuplarının, oymak yönetimine olan sadakati ve bağları böylece yeniden üretilip sağlanmaktadır.

Yukarıda kabaca değinilen tarımın modernleşmesi ve toplumsal evrimleşme olgusu, yalnızca tarımsal ilişkilerde değil, toplumsal ilişkileri de etkilemiştir. Bunlar, ikisi oymak yapısı, biri çevre ile ilgili dört sonuç olarak dile getirilecektir.

a) Tarımın modernleşmesi ve

evrimleşme sürecinde, feodal üretim ilişkileri önemini yitirmiştir. Oymak mensuplarının, oymak yöntemine olan bağları gevşemiştir. Oymaklar, dağılım sürecine girmiştir. Bu gelişim karşısında daha fazla güç yitirmemek için farklı oymak yöneticileri arasında siyasal, toplumsal, ekonomik işbirliği kurulmakta ve bu, oymak yöneticisi aileler arasında evlenmelerle güçlendirilmektedir.

b) Bir yandan parasal ekonomi oymak yapısını değiştirirken, diğer yandan oymak yönetimi yeni koşullara uyum sağlayarak yeni yöntemlerle toplumsal ekonomik ve siyasal gücünü sürdürmeye çalışmaktadır. Bundan dolayı ticaret, pazarlama, tarıma dayalı sanayi, sağlık sektöründe yatırımlara yönelirken oymak üyelerinin yenilikleri benimsenmesi olgusuna da karışmamaktadır. Ancak onların nasıl davranmaları konusunda bir atmosfer yaratarak dolaylı belirlemektedir. Özellikle az topraklı oymak üyeleri, tarımsal yenilikleri kesin bilgi ve açıklama aramadan oymak yöneticilerini öykünerek benimsemektedirler. Onlar için oymak ileri gelenlerinin bu yeniliği uygulaması yeterlidir. Tarımsal yayım çalışmasında bu davranış biçimine özen gösterilmelidir.

c) Evrimleşme süreci sonucunun bir diğer etkisi oymak yöneticisi ailelerde miras yolu ile büyük işletmelerin parçalanmasıdır. Genç, yüksek öğrenimli oymak ileri gelenleri, tarımsal amaçlı örgütlenmeye yönelmiştir. Bunun en tipik örneği GAP Önder Çiftçi Derneği'dir.

d) Mekanizasyon, bir yandan üreticinin işlerini kolaylaştırmış, diğer yandan üreticilerin çevre anlayışını, yeniliklerin benimsenmesi sürecini de etkilemiştir. Parasal ekonominin oymak yapısına nüfuz etmesi ile tarımsal üretim, artık yalnızca kendi gereksinmelerini karşılamaktan çok pazar için üretim niteliğine bürünmüştür. Toprak, gelirin yükseltilmesi için bir araç olmuştur. Bu da oymak bireylerinin doğaya olan tutumlarını olumsuz etkilemiştir. Meraların tarla arazisine dönüştürülmesiyle oymağın temel ekonomik etkinliği olan

hayvancılık önemini yitirmiştir. Ahır gübresi, yalnızca bağ bahçe bitkileri için kullanılır olmuştur (Aktaş ve ark. 2002). Kimyasal gübre kullanılması ile birlikte nadas uygulaması da çok azalmıştır. Bu uygulamaların sonucu olarak toprak aşınması hızlanmıştır. Doğal denge henüz bozulmamıştır. Ancak giderek hızla bozulacağı söylenebilir. Tüm bu değişim ve evrimleşmeye karşın 2 nitelikte bir değişim olmamıştır:

- Oymağın kendi içerisinde gelenek, töre, hukuk, özellikle kan davası, kadının konumu ve namus anlayışında değişim gerçekleşmemiştir.

- Alan ve ağırlık ölçüleri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki olduğu gibi kalmıştır. Toprak dekar ya da dönümle değil "kile" ile ölçülmektedir. Bir kile, ilçeden ilçeye 13 ile 15 da arasında değişmektedir. Örneğin tohum ve ilaçlama ölçüsü dekar değil kiledir. Bu anlamda oymak düzeni, hemen her alanda, Türkiye'nin batısında geçerli ölçülerle henüz bütünleşmemiştir.

5. ÇIKARIM VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Çıkarım ve öneriler çok daha değişik konuda kapsamlı ve ayrıntılı sunulabilir. Ancak sayfa sınırlaması nedeni ile üç noktada toplanacaktır: Oymak yapısı, tarımsal yayım çalışması ve kuramsal temel.

a) Oymak yapısına ilişkin çıkarımlar

Küçük ve orta büyüklükteki oymak üyelerinin oymak içindeki davranışlarını ve yeniliklerin benimsenmesini etkileyen yeni perspektifler oluşmaktadır. Bu koşullarda onların da durumu yeniden değerlendirme ve davranışlarını değiştirme fırsatını yakalayabilme olanağı doğabilir. Ancak bu sürecin gerçekleşmesi, bu kesimin kesin ve sürekli istemleri ile bağlantılıdır. Kuşkusuz bu süreç inişli çıkışlı ve uzun süreli bir nitelikte olacaktır.

Oymak düzeni çözülme evresine girmesine karşın medya ve siyasal çevrelerin özel katkı, çabaları ile yeniden "hortlatılarak" sürdürülmeye çalışılmaktadır.

Bu yönelmenin doğurduğu tedirginlik ve nostalji mafyalaşmaya da ortam hazırlamıştır. Mafyalaşmanın özellikle ihale alma olgusunda biçimlendiği söylenebilir.

b) Tarımsal yayım çalışmasına ilişkin çıkarım ve öneriler yalnızca tarımsal yayım yöntemine ilişkin olarak görüşler dile getirilecektir. Erek küme belirleme, yaymanların meslek içi eğitimi ve yayım çalışmasını örgütleme konularına başka bir çalışmada yer verilebilecektir.

- Yayım örgütü, üreticilerin varolan algılama, değer ölçüleri, gereksinme ve bireysel bilgi düzeylerinden hareketle çalışma amaçlarını oluşturmalı; onları etkinleştirerek yayım çalışmalarına katılımını sağlayacak bir ortam yaratmalıdır.

- Oymak üyeleri, doğa ve toplum içinde teorik açıklama, öneri yerine yaparak öğrenmektedir. Bundan dolayı tarımsal yayım örgütü uygulama ağırlıklı araç ve yöntemi kullanırsa (Örneğin gösteri) üreticilere daha kolay yardımcı olabileceği söylenebilir.

- Her yayım çalışmasında olduğu gibi yaymanlar, erek küme üyeleri ile iyi ve güven verici bir ilişki içinde olmalıdır. Bu durum, oymak üyeleri ve özellikle küçük işletme sahipleri için çok önemlidir. Çünkü onlar, bir yandan oymak ileri gelenlerine karşı aşırı itaatkar, diğer yandan oymak üyesi olmaktan kıvanç duymaktadırlar. Onların oymak içinde ölçüleri belirlenmiş onurlandırıcı bir konumu olmadığından özgür bir birey olarak davranmak ve kendilerini kanıtlama isteği yüksektir. Yayım örgütü, bu niteliklere özen göstererek çalışmasını planlamalıdır.

- Yayım örgütü, oymak içinde varolan “bizlik” duygusu ve büyük aile yapısına özen göstermeli, karar verme düzeneğini kavrayarak yayım projelerini planlamalıdır. Yukarıda da değinildiği gibi oymak, boy ve aile içerisinde yönetici konumundakiler yenilikleri benimserlerse, oymak bireyler tarafından benimsenmesi de daha kolaydır. Bu nedenle bu karar verici kesimin onayı alınmaya çalışılmalıdır. Bu başarılmıyorsa, bu odakların yansız (nötr) bir tutum

almalarına gayret gösterilmelidir. Tersi durumda, yeniliğe karşı olumsuz bir tutum takınılacaktır.

c) Yeniliklerin benimsenmesi araştırmalarında bir kuramsal model ile çalışmanın önemi ve gereği başka bir çalışmada ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır¹. Burada buna ek olarak, yararlandığımız kuramın yetkinleşmesine katkı bağlamında beş **kuramsal** çıkarım aşağıda sunulacaktır.

- Oymak yapısının, konum işlevsel yaklaşıma göre çözümlenmesi, tarımsal yeniliklerin benimsenmesi sürecini gerçeğe en yakın bir biçimde açıklama olanağı verebilmektedir². Başka deyişle henüz bilinmeyen bir yeniliğin benimsetilmesi ve erek kümenin oluşturulması konusunda kestirimlere ulaşılabilmektedir.

- Özdeş objektif toplumsal çevre, oymak yöneticileri ve oymağın diğer üyelerini farklı etkilemektedir. Oymak ileri gelenleri, ekonomik, toplumsal ve eğitim bakımından diğer üyelerden ayrı olmalarına karşın diğer üyeler, oymak yöneticilerini öykünmektedir. Bu tip öncü ve erken benimseyenler literatürde sunulanlardan farklıdır (Albrecht, 1969; Rogers, 2003). Ancak özdeş oymağa ait olma özelliği de dikkatten kaçmamalıdır.

- Konum işlevsel yaklaşımda, çevre ile birey etkeninin ne zaman ve hangi koşullarda belirleyici olduğundan söz edilmemekte, daha çok ikisi arasında dinamik bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Ancak bu dinamik ilişkiden doğru bir çıkarıma varmak araştırmacı için çok zordur. Çünkü her ikisinin içerdiği ve birbirini etkileyen, değişen etkenler sürekli evrimleşmektedir. Ayrıca, çevre ve bireyin özelliklerinden oluşan etkili faktörler arası ilişki de **görecelidir** (Aktaş ve ark. 2004;2005). Hangisinin daha etkili olduğu, toplumsal çevre ve zaman akışının bu etkenleri nasıl eğip bükeceğine bağlıdır.

- Etkenlerin eğilip bükülmesi sürecini, alışılmış anket uygulama yöntemi ile belirlemek hemen hemen olanaksızdır. Ankete ek olarak araştırma alanında bizzat gözlem yaparak gereksindiği veri ve bilgileri

¹Bakınız: Aktaş ve Öcal, 2003

²Ayrıntılı bilgi için bakınız: Aktaş ve ark. 2005.

dizgesel toplamalıdır. Böylesi bir yaklaşımla, yayım örgütünün nerede, nasıl, kimlerle ve hangi yöntemle çalışması gerektiği hakkında aydınlatıcı bilgiler elde edilebilecektir. Ayrıca, araştırmacının elinde, kılavuz bir kuramı da olmalıdır.

- Tarımsal yeniliklerin benimsenmesi ile ilgili araştırmalarda, bireyin nitelikleri ve bireyin toplumsal çevresinde yeniliğin benimsenmesini etkileyen belirleyici etkenlerin birbiri ile olan etkileşimi çözümleyen bir yaklaşım yöntemi ile gerçeğe yakın sonuçlara daha kolay ulaşılabilir. Bu konuda, *konum işlevsel yaklaşım* çözüm yolları göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, Y. 2000. Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü Bitki Koruma Şubesinde Harran Ovası'nda Yürütülen Pamukta Entegre Örnek Çiftçi Mücadele Çalışmasının Bir Değerlendirme Denemesi. HR.Ü. Yayın No.1, Şanlıurfa. 73s.
- Aktaş Y. ve ark. 2002. Harran Ovası'nda Sebze Üretimi ve Tarımsal Yayım Sorunları. Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi 18-20 Eylül, Erzurum S.: 426-432
- Aktaş, Y. ve Öcal, F. 2003. Türkiye'de Tarımsal Yeniliklerin Benimsenmesi Araştırmalarının Çözümlemesi. GAP 3. Tarım Kongresi, Şanlıurfa, S.: 119-124
- Aktaş Y. ve ark. 2004. Şanlıurfa'da Buğday Tarımının Tarımsal Yayım Açısından Çözümlemesi. T.VI. Tarım Ekonomisi Kongresi 18-20 Eylül, Tokat S. : 649-655
- Aktaş ve ark. 2005. Beratung zum umweltschonenden Weizenanbau in Südostanatolien. Berichte über Landwirtschaft. Band 83 (2), s.294-317.
- Albrecht, H. 1969. Innovationsprozesse in der Landwirtschaft. Saarbrücken, 362 s.
- Albrecht, H., 1980: Diffusion Processes and Social Structure: Review of Research within Rural Sociology. Universität Hohenheim, Stuttgart, 16s.
- Beşikçi, I. 1970: Doğu Anadolu'nun Düzeni. Sosyo-ekonomik ve etnik temeller. E.Yayımları, İstanbul, 519s.
- Gürgen, Y. ve ark. 1996. GAP Alanında Uygulanmakta Olan Yayım Çalışmalarının Değerlendirilmesi ve Etkinliğini Artırma

- Olanaklarının Araştırılması. Ç.Ü.Z.F. Genel Yay. No: 92, Adana, 94 s.
- Rogers, E.M. 2003. Diffusion of innovations. 5. Edition. Free press, New York, 551s.
- Türk Dil Kurumu 1974. Türkçe Sözlük. 6. Baskı, Ankara, 893 s.
- Kleff, H-G. 1985: Vom Bauern zum Industriearbeiter. Zur kollektiven Lebensgeschichte der Arbeitsmigranten aus der Türkei. Verlag M. Werkmeister, Mainz 329s.
- Özçatalbaş, O. 1994. GAP Bölgesinde (Şanlıurfa'da) Tarımsal Yayımın Analizi ve Etkin Bir Yayım Çalışması İçin Gerekli Koşulların Saptanması Üzerine Bir Araştırma. Ç.Ü. Fen Bil.Enst. Doktora Tezi. 261 s.